

Sociologie și mediu înconjurător. Perspective integrative

Laura Nistor

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

This paper aims to present some perspectives concerning the integration of the environment into the study objects of sociology. First and foremost, the statute and evolution of the field of environmental sociology are outlined. This field of knowledge has appeared during the '70s in the USA, later in Western Europe, and till now is weakly represented in Romania; however some processes and phenomena which are situated at the edge of the social and the environmental (e.g. climate change, sustainable development) would call for such integrative perspectives. The article brings a number of arguments concerning the pluri-, inter- and transdisciplinary patterns of socio-environmental approaches, respectively insists on the need to create more inclusive disciplinary frameworks, both concerning the social and the environmental sciences.

Introducere

Conceptul de *mediu* este fără îndoială unul multifacetat, cu multiple componente și înțelesuri, în funcție de obiectivele studiilor și definițiile disciplinare. De pildă, *Dicționarul de sociologie Oxford* (Marshall, 2003, 357) precizează în acest sens că termenul *mediu* „este folosit în moduri diferite în discursul academic. În biologie și psihologie, mediul este pus în contrast cu ereditatea, într-o clasificare exhaustivă a cauzelor care determină caracterele ființelor vii. (...) În alte întrebări ale termenului, mediul înconjurător se reduce la contextul social (limitat) în care individul (sau orice alt organism viu) se găsește, punându-se accent pe problemele adaptării la acest mediu. (...) Atenția acordată actualmente mediului înconjurător în viața politică și socială se concentrează asupra lumii fizice – asupra orașelor, caselor, domeniului rural și a resurselor naturale, precum aerul și apa (...)”.

Mediul (*environment*) denumește deci condițiile externe, resursele și stimulii cu

care interacționează un anumit organism. Mai apoi, putem distinge între mediul natural (*natural environment*), ce cuprinde totalitatea organismelor vii și lucrurilor *ne-vii* care există în mod natural pe Pământ și mediul construit (*built environment*), începând de la așezările urbane și rurale complexe, până la locuințe și adăposturi; mediul social (*social environment*) se referă la societatea, cultura în care trăiește individul, respectiv la indivizii cu care interacționează, grupurile și instituțiile din care face parte.

Articolul de față circumscrie anumite întrepătrunderi dintre aceste accepțiuni ale termenului de *mediu*, respectiv posibile abordări aflate la conjuncții disciplinare. Ne va interesa nu atât mediul, în sensul de condiții exterioare inerte ce înconjoară organismele, în cazul nostru socialul, ci interacțiunile dinamice dintre aceste medii, cu alte cuvinte nu ne interesăm atât de mult de structuri, cât ne apropiem de o abordare funcțională. Desigur, pornim de la premisa că mediul la care ne referim¹ și în funcție de care studiem socialul – și viceversa – este cel natural

(fizic), respectiv cel construit (antropic). Componenta socială și influența acesteia (fără îndoială complexă și specifică, atât textele de geografie umană, cât și cele de istorie, sociologie etc. insistând asupra diferențelor mediului antropic în funcție de societăți, sisteme politice etc.) asupra mediului fizic de-a lungul timpului au devenit caracteristice discursului academic al științelor exacte, mediul înconjurător prezentându-se nu numai sub forma geosferelor fizico-naturale ca litosferă, hidrosferă, atmosferă și biosferă, ci și ca *antroposferă*, scoțând în evidență multiplele intervenții sociale și interrelații dintre mediul fizic și societate.

Relațiile funcționale dintre diferitele accepțiuni ale termenului de *mediu*, respectiv dintre diferitele componente ale acestora sunt, de fapt, definitorii științelor de mediu (*environmental sciences*). De pildă, în cadrul abordărilor (eco)sistemice din cadrul ecologiei devin importante fluxurile de energie, de nutrienți și cele informaționale dintre mediu și organisme vii (populații). Pe baza acestor abordări, în științele sociale a luat naștere așa-numita *explicație ecologică* (Hannigan, 1995), din cadrul ecologiei umane, urbane și rurale, accentul punându-se pe rețeaua de viață (*web of life* – Park, 1936 – *apud* Hannigan, 1995), guvernată de principiul luptei pentru

existență, supraviețuitorii obținând nișe mai favorabile existenței. Pe aceeași linie, completată de abordări bazate pe fiziologia și biochimia organismelor vii, în științele sociale se vorbește mai recent despre așa-numitul *metabolism social*, ce vizează o conceptualizare dinamică și funcțională a interrelației dintre societate umană (populație) și mediul fizic (material) (Fischer-Kowalski, 1997) (figura 1). În sociologia mediului înconjurător – domeniu despre care vom vorbi în cele ce urmează –, mediul este conceptualizat cu precădere în termeni funcționali. În așa-numitul *model al celor trei funcții competitive ale mediului* (Dunlap, 1993) se are în vedere faptul că mediul înconjurător dispune de trei funcții primare – oferă spațiu existenței (*living space*), resurse (*supply depot*) și furnizează loc pentru depozitarea deșeurilor (*waste repository*) – cuprinse într-o interrelație continuă, o schimbare apărută la nivelul oricărei componente producând modificări asupra celorlalte (figura 2). De pildă, creșterea presiunii asupra funcției de spațiu al existenței (suprapopulare, urbanizare) poate avea impact negativ asupra celorlalte funcții, generând crize de resurse sau epuizarea resurselor (*resource shortages*), variate forme de poluare, suprapopulare etc., numite în limbajul comun *probleme de mediu* (Dunlap și Rosa, 2000).

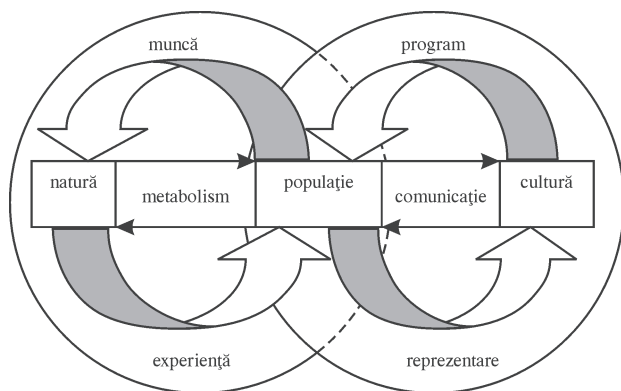

Figura 1. *Modelul de interacțiune (metabolism social) dintre societate și mediul fizic* (Adaptare după Sieferle, 1997 – *apud* Fischer-Kowalski, 1997)

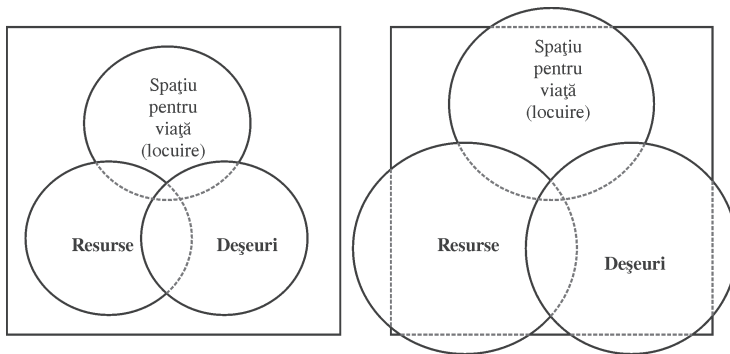

Figura 2. *Cele trei funcții competitive ale mediului înconjurător* (funcția de spațiu pentru viață/locuire, funcția de resurse și funcția de depozitare de deșeuri) în situație cvasiideală și în situația de supralicitare a acestor funcții

(Adaptare după Dunlap, 1993 – *apud* Hannigan, 1995)

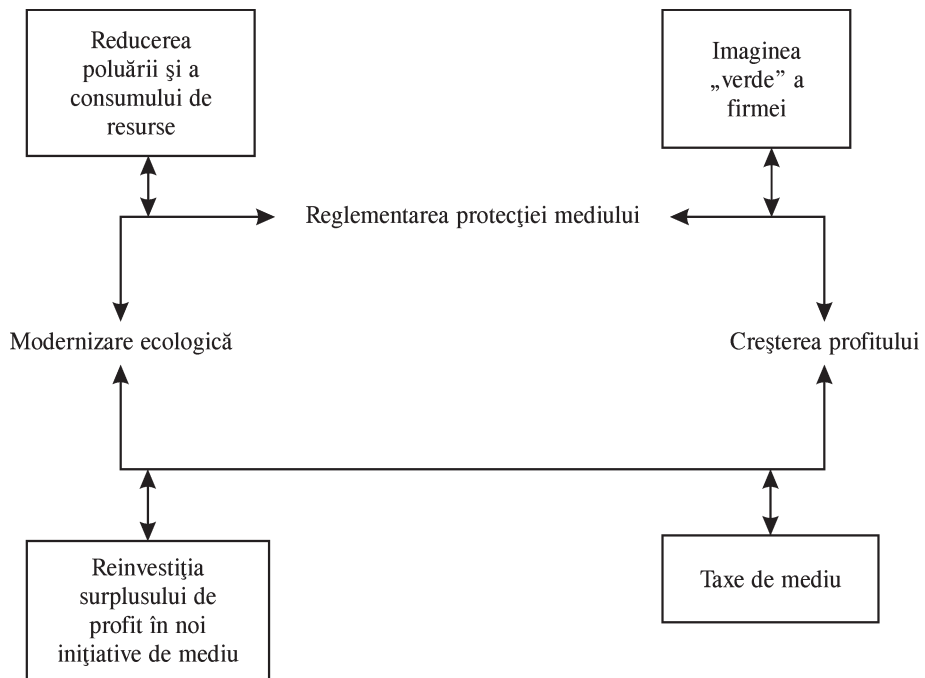

Figura 3. *Macromodelul funcțional al modernizării ecologice*

(Adaptare după Whitehead, 2007)

Asemenea conceptualizări funcționale caracterizează pe deplin și așa-numitele *explicații din perspectiva politicii economice* în ceea ce privește problemele de mediu. În cadrul sociologiei mediului, probabil cea mai consacrată perspectivă în acest sens este reprezentată de așa-numita *spirală a producției (treadmill of production)* – Schnaiberg, 1980), perspectivă neomarxistă ce scoate în evidență natura interrelațiilor dialectice dintre expansiunea economică de tip capitalist și distrugerea, poluarea mediului : sistemul economic capitalist dispune de o necesitate inerentă de a crea profit, acest lucru realizându-se prin generarea continuă de cerere din partea consumatorilor (*complex self-reinforcing mechanism* – Hannigan, 1995), or, frecvența acestui lucru trece dincolo de capacitățile de suport ale mediului (*carrying capacity*), dat fiind faptul că cele două sisteme (cel socioeconomic și cel natural-fizic) au o dinamică diferită, aceasta fiind mai rapidă în cazul primului. Sub alt aspect, problemele de mediu pot împiedica – pe termen mai scurt sau mai lung – expansiunea economică. În acest sens sunt descrise trei scenarii posibile, cu dinamici diferite : scenariul economic se axează exclusiv pe interesele economice și, pe termen lung, generează probleme grave mediului fizic ; scenariul lipsei de planificări presupune intervenții instituționale, statale doar asupra celor mai grave probleme de mediu, expansiunea economică nefiind modificată ; pe când scenariul de mediu (dezvoltarea durabilă, modernizare ecologică – figura 3) presupune o expansiune economică moderată (Schnaiberg, 1980).

Sociologia mediului (înconjurător). Precizări conceptuale

Am optat pentru a traduce *environmental sociology* prin *sociologia mediului*, respectiv *sociologia mediului înconjurător*². Acest raționament s-a bazat, pe de o parte, pe considerentele limbii literare române, iar pe de altă parte, reprezintă o opțiune personală.

Unii autori „și-au asumat riscul” de a traduce domeniul mult înrudit de *environmental psychology* ca *psihologie environmentală* (Ilin, 2007, 318), aducând în acest sens ca argument discursul științific al lui Mielu Zlate (Ilin, 2007, 319), potrivit căruia *environmental psychology* înseamnă „psihologia mediului sau, pur și simplu, psihologie environmentală”. Cu alte cuvinte, la profesorul Zlate este vorba despre o opțiune personală, cei doi termeni neexcluzându-se reciproc. Pe această linie a opțiunilor personale, am optat pentru a traduce atributul *environmental* prin genitivul *mediului (înconjurător)*, nedorind nici pe departe deconstrucția termenului englezesc, cu atât mai puțin cu cât îl consider neologism și sinonim cu cel românesc, folosindu-l interșanjabil cu termenul tradus, acesta din urmă asumându-și doar exigența limbii literare române.

De altfel, denumirea domeniului de cunoaștere, în perioada sa de cristalizare și relativ pe aceeași linie, a fost marcată de polemici. În Statele Unite ale Americii, în perioada de apariție a subdisciplinei – în anii '70 –, exista tendința de a face o distincție între *sociology of environmental issues*³ – studii care au aplicat perspectivele, teoriile și metodologia sociologiei generale asupra analizei mișcărilor sociale de protecție a mediului înconjurător, atitudinilor, comportamentelor față de mediul înconjurător, anumitor probleme de mediu etc. (Dunlap și Catton, 1979 ; Dunlap și Catton, 1994 ; Dunlap, 1997 ; 2002) – și *environmental sociology*⁴, direcționată asupra studierii relațiilor complexe dintre societatea umană și mediul fizic, atât în ceea ce privește cauzele sociale ale poluării mediului fizic, cât și impactul social al poluării, al crizei de resurse etc. (Dunlap și Catton, 1979 ; Dunlap 1994, 1997, 2002). Argumentul ce a stat la baza acestei separări a fost că, în primul caz, mediul înconjurător reprezintă o problemă socială de studiu, în cel de-al doilea caz este vorba despre prezumția că mediul înconjurător fizic, respectiv problemele de mediu pot afecta societatea ca întreg și viceversa, adică despre așa-numitul

environmental embeddedness al socialului (Dunlap, 1997). La o primă vedere, apar două lucruri esențiale : *sociology of environmental issues*, studiind problemele la nivelul percepțiilor, atitudinilor și comportamentelor, deși descrie fenomene societale complexe, are cu precădere o orientare micro-sociologică, puternic empirică, frecvent constructivistă, pe când *environmental sociology* tinde către o abordare macrosocială, de perspectivă politică, economică și istorică. Legat de această dihotomie, interesant este faptul că tocmai cei care s-au grăbit să facă această separare și oarecum ierarhizare între *sociology of environmental issues*, mai puțin pretabilă la a deveni o subdisciplină specifică (Dunlap și Catton, 1979), și *self-conscious environmental sociology* (Dunlap, 1997) au fost cei care, ulterior, au realizat o gamă impresionantă de studii legate de atitudinile și opiniile față de mediul fizic și problemele de mediu și au teoretizat infinit mai puțin despre complicatele interrelații societate – mediu fizic (asemenea studii fiind caracteristice îndeosebi subdisciplinei *environmental politics*). Probabil și din această cauză conjuncturală, dar și datorită faptului că numărul mare de studii realizate în ambele direcții formează azi un corp compact de preocupări distincte în cadrul sociologiei generale, s-a renunțat din ce în ce mai mult la dihotomiile disciplinare de mai sus (Buttel, 1987), termenul consacrat al subdisciplinei devenind cel de *environmental sociology*⁵, definit la modul general ca studiul interrelațiilor (interacțiunilor) dintre mediul fizic și societate (Catton și Dunlap, 1978a).

Evoluția sociologiei mediului înconjurător

Așa cum am menționat mai sus, sociologia mediului înconjurător începe să se contureze ca subdisciplină a sociologiei în SUA, începând cu anii '70, perioadă în care s-au manifestat unele evenimente cu caracter general și regional care au pus sub semnul întrebării „rezistența” civilizației moderne în fața mediului înconjurător, respectiv s-au publicat

unele rapoarte distopice (*dystopic tales* – Whitehead, 2007) menite să evidențieze caracterul fragil al interrelației dintre societate și mediu înconjurător : de exemplu, criza de petrol, cu multiplele ei consecințe socio-economice ; raportul neo-malthusian despre limitele creșterii al Clubului de la Roma (Meadows *et al.*, 1972) ; scandalul deșeurilor chimice de la Love Canal, din Statele Unite ; cazul DDT, demitizat sub o formă dramatică și accesibilă publicului larg (Carson, 1962) etc. Asemenea evenimente pe de o parte au sensibilizat și au mobilizat publicul – cu precădere cel din SUA – în ceea ce privește importanța protecției mediului înconjurător, într-atât încât, în 1970, la prima serbare a Zilei Pământului (*Earth Day*) în SUA au luat parte, în diferite activități de protejare a mediului înconjurător, cca. 20 de milioane de oameni (Dunlap, 1995). Pe de altă parte, instituțiile politice s-au grăbit să legifereze o serie de acte de protecție a mediului (de exemplu, *National Environmental Policy Act*, NEPA, în SUA – Dunlap, 1995).

Asemenea evenimente și mișcări sociale au reclamat o abordare deopotrivă socială și sociologică, însă, totodată, au indicat și faptul că atât științele sociale *par excellence*, cât și așa-numitele *științe exacte ale mediului* ezită în a oferi „explicații liniștitoare” în legătură cu multitudinea problemelor socioenvironmentale. Primele reacții au venit din partea sociologiei mișcărilor sociale, domeniu ce avea deja o serie de teorii consacrate în acest sens (teoria deprinderii relative, teoria societății de masă, teoria constrângerilor structurale, teoria mobilizării de resurse, teoria culturală etc.), sindicalismul, așa-numitele *mișcări de eliberare* care au luptat pentru drepturile populației de culoare, ale femeilor etc. furnizând un teren deja fertil pentru studiul mișcărilor ce aveau ca scop protecția mediului înconjurător. Nu este deci de mirare că una dintre primele lucrări de sociologia mediului, intitulată *Social Behavior, Natural Resources, and the Environment* (Burch *et al.*, 1972 – *apud* Buttel, 2002) a fost în mare parte dedicată studiului mișcărilor ecologiste, comportamentului colectiv și opiniei

publice în legătură cu aceste mișcări, practicilor de tipul protecției și conservării mediului înconjurător. Substratul metodologic a fost acoperit de celebrele institute de sondare a opiniei publice, care, în anii '60-'70, păreau a nu înceta în a măsura opinia publică „alarmată” din SUA vizavi de subiectul „mediu înconjurător” (*alarmed discovery* – Downs, 1972 – *apud* Dunlap, 1995).

Pentru sociologie, problema mediului înconjurător era însă una de fond. În perioada de cristalizare a subdisciplinei, textele au definit în mod negativ tradiția disciplinară sociologică, enunțând că mediul natural sau cel înconjurător (fizic), luat în sensul strict al factorilor de mediu naturali, reprezenta pentru sociologia modernă (din anii '70) – pe linia sociologiei clasice – un aspect non-social. În „realitatea obiectivă a faptelor sociale” durkheimiene (Durkheim, 1950), cauzele fenomenelor sociale sunt *sui generis* sociale și, prin urmare, explicația faptelor sociale prin perspectiva influențelor mediului fizic nu putea fi decât reduționistă (Dunlap, 2002 ; Lidskog, 2001). La Weber, iar mai apoi la Mead, Cooley, Thomas etc., s-a întâmplat la fel : au dominat înțelegerile modurilor în care actorii sociali definesc situația și, prin urmare, dezvoltă acțiuni în legătură cu situația astfel definită social, mediul fizic devenind relevant numai în măsura în care a fost perceput și definit ca relevant de către actorii sociali, adică transformat în fapt social (Dunlap și Catton, 1994). Conform „textelor de fundamentare” a sociologiei mediului, orientarea către social – atât în ceea ce privește obiectul de explicat, cât și explicația – era motivată, în afară de o oarecare necesitate a sociologilor de a se adera la *mainstream*-ul disciplinar ce promova tabuul reduționismului sau determinismului biologic, și de faptul că societatea modernă industrializată (tehnologie, știință, evoluție culturală) a fost reprezentată asemenea unui tip ideal ce a atins o independență nemaivăzută față de constrângerile mediului fizic (Catton și Dunlap, 1980 ; Dunlap, 2002).

Prin urmare, Riley E. Dunlap, figură marcantă printre fondatorii sociologiei mediului înconjurător de peste Ocean, consideră că problema de substanță a sociologiei mediului înconjurător a fost aceea de a determina o oarecare desprindere a sociologiei anilor '70 de determinismul sociocultural (*cf. re-naturalization of society* – Lidskog, 2001), lucru ce s-a realizat sub forma unor critici constante la adresa ignoranței sociologiei în ceea ce privește mediul înconjurător (Dunlap, 2002). Urmând conceptualizarea științelor din perspectiva paradigmatelor, Catton și Dunlap (1978a, b) consideră că paradigma sociologică dominantă a sociologiei anilor '70 este cea a excepționalismului uman (*human exceptionalism paradigm*, HEP), o viziune dominantă a culturii vestice (*dominant western worldview*, DWW), conform căreia societatea umană se exceptează de la condiționările, impacturile mediului fizic, ceea ce determină – *ceteris paribus* – ca mediul fizic să nu fie încorporat în analizele sociale. În replică, cei doi autori propun o paradigmă alternativă, numită *noua paradigmă ecologică* (*new ecological paradigm*, NEP), menită să ofere o conceptualizare alternativă a socialului, în sensul interdependenței, interrelației societate-mediu înconjurător (Dunlap și Catton, 1979).

Discursurile în jurul dihotomiei HEP-NEP au devenit caracteristice și redundante în acea perioadă. Cei doi au fost vehement criticați (de exemplu, Buttel, 1986), din cauza faptului că – după părerea propunătorilor – criticii au înțeles greșit anumite aspecte, mai cu seamă faptul că NEP-ul reprezenta o *paradigmă*, un *Gestalt*, un mod de a privi lumea, și nu o teorie cu putere explicativă a faptelor sociale ; NEP-ul nu a enunțat că teoriile sociologiei clasice sunt irelevante în analiza problemelor/aspectelor de mediu studiate ; NEP-ul nu a dorit înlocuirea HEP-ului, ci doar să ofere o perspectivă alternativă (Dunlap, 2002).

Asemenea dispute au contribuit nu numai la clarificarea esenței dihotomiei HEP-NEP, oferind o deschidere în ceea ce privește încorporarea variabilelor de mediu în analizele

sociale (sociologice), ci și o abordare mai puțin radicală a tradiției sociologice, în sensul de a găsi teorii sau cel puțin perspective relevante pentru sociologia mediului în cadrul diferitelor orientări ale sociologiei generale sau în alte subdiscipline deja consacrate. Multiplele studii dedicate căutării „moștenirii disciplinare” ale sociologiei mediului înconjurător în sociologia clasică au concluzionat că, în aceste teorii, variabilele de mediu, în comparație cu cele sociale, ocupă fără îndoială un loc secundar, nefiind însă vorba despre faptul că primele sunt ignorate total. August Comte, de pildă, utilizează frecvent analogii biologice, la el societatea reprezentând un veritabil organism viu, vizuine ce a fost împărtășită de Herbert Spencer. Thomas Buckle, autorul operei *The History of Civilization in England*, susține că societatea umană este produsul forțelor naturale, prin urmare poate fi explicată din perspectiva științelor naturale; Ellsworth Huntington (1924) împărtășește această idee, condițiile climatice, ca și explicații universale, deterministice ale civilizațiilor umane fiind de altfel caracteristice antropologiei ecologice. Școala geografică a lui Sorokin (1927) se bazează pe ideea că acele analize ale fenomenelor sociale ce nu iau în considerare factorii geografici sunt incomplete (vezi Hannigan, 1995). Conceptul de *evoluție* și metaforele biologice sunt caracteristice sociologiei clasice. Cu toate că renunță la a mai privi societatea asemenea unui organism viu, Durkheim o consideră un *organism* social, capabil de evoluție. Tradiția *funcționalistă*, pe de altă parte, se bazează pe *capacitățile de adaptare* ale acestui organism social.

Importanța moștenirii sociologiei clasice pentru sociologia mediului este evidențiată într-o serie de scrieri succesive de către F.H. Buttel (1986, 1996, 2000), autorul insistând și asupra contribuției diferitelor subdiscipline ale sociologiei la dezvoltarea sociologiei mediului: sociologia resurselor naturale (studii sociologice legate de parcuri, timp liber, managementul ariilor publice, planificarea utilizării teritoriului) e un domeniu care a precedat practic sociologia mediului;

sociologia rurală a contribuit în special prin intermediul sociologiei comunităților, unde adesea s-a studiat dependența de resurse naturale a unor comunități specifice, cum ar fi cele de fermieri, pescari etc.

Fără îndoială, cea mai mare gamă a literaturii, ce are ca scop „întoarcerea la originile” sociologiei mediului, se bazează pe perspective teoretice marxiste. În timp ce unele scrieri adoptă o poziție mai reticentă față de Marx, care, deși în primele scrieri anunțase o sensibilitate ecologică considerabilă, nu-și extinde exploatarea asupra naturii (de exemplu, Giddens, 1981; Benton, 1989; Redclift și Woodgate, 1994), altele insistă asupra abordării sistematice marxiste asupra naturii și degradării acesteia (H. Parsons, 1977, Foster, 1999a, b). Orientarea neomarxistă este pregnant prezentă în abordările de tip *environmental justice* ale zilelor noastre și furnizează baza teoretică pentru așa-numita *explicație din perspectiva economiei politice a distrugerilor de mediu*. În asemenea abordări, problemele de mediu – spre deosebire de abordările ecologice, funcționale – sunt localizate în inegalitățile socioeconomice (de exemplu, rasism de mediu), accepțiunea comună fiind aceea că (respectiv socialismul statal birocratic și inflexibil), în căutarea continuă de profit, bunăstare și putere, capitalismul industrial avansat cauzează degradarea mediului înconjurător (*cf. treadmill of production* – Schnaiberg, 1980). Pe aceeași linie, abordările politicilor de dezvoltare ale instituțiilor financiare internaționale în legătură cu Lumea a Treia (de exemplu, Harvey, 2003) susțin că aceste politici înstrăinează oamenii de natură și produc aglomerări urbane intens poluate (Hannigan, 1995).

În această ordine de idei, relevant este și inventarul furnizat de sociologul german Joseph Huber (2002), care le acordă atenție celor patru paradigme – sociologia clasică, instituțională; curentul neomarxist; teoria critică a Școlii de la Frankfurt; sociologia funcțională și teoria sistemelor – fiind de părere că, cel puțin în spațiul german, toate cele patru paradigme definitorii, deși au

esuat întrucâtva în a furniza la momentul lor abordări legate *stricto sensu* de mediul înconjurător, în mod cert pot fi invocate cu fundamentarea sociologiei mediului. Astfel, sociologia clasică și cea instituțională, incluzând sociologia culturală și sociologia cunoașterii, sunt cruciale în ceea ce privește studiile legate de conștientizarea, reprezentarea mediului, locul și rolul societății în acest mediu etc. În orientarea marxistă apare dependența producției de producția naturii și, prin urmare, începând din anii '80, neo-marxismul începe să abordeze „problemele verzi” cu accentele pe care le-am menționat deja. În ceea ce privește influența teoriei critice, este evidentă prin critica utilitarianismului, a progresului bazat pe tehnologie și, cu toate că Școala de la Frankfurt nu a furnizat ca atare o „critică verde” a societății, ulterior au apărut afinități, de pildă, la societatea riscului (Beck, 1992), în ceea ce privește etica mediului înconjurător (environmentală), unde critica raționalității instrumentale devine frecvent un punct forte al analizei (Smith, 2001). În fine, în ceea ce privește influența teoriei sistemice, funcționaliste, ne putem referi la Parsons și Luhmann, autori pentru care relația dintre sistem și mediul acestuia constituie elementul *sine qua non* al abordărilor.

Fără îndoială, putem adăuga contribuția Școlii de la Chicago, indiferent că vorbim despre moștenirea interacționismului simbolic – indispensabilă în abordările constructive – fie despre cea a ecologiei umane și urbane – studiul legăturii dintre dimensiunile sociale și fizice ale orașelor furnizând perspective teoretice nu numai în cazul psihologiei ambientale, ci și în cazul studiilor de tip *environmental planning*. Ecologia umană, studiul relației dintre indivizi, grupuri sociale și mediul lor fizic și social a contribuit, la rândul său, la dezvoltarea sociologiei mediului, studii care au abordat relațiile dintre reacțiile comunității locale la prezența în zonă a unor poluanți (*Not In My Back Yard*, NIMBY), respectiv relația dintre anumite clase sociale și expunerea acestora la diferite forme de poluare (de pildă, comunități de

culoare și proximitatea depozitelor de deșeuri). Mai târziu, asemenea abordări apar pe scară și mai largă (de tip emisferă nordică vs. emisferă sudică sau *world system*); sunt impregnate puternic de ideologii sub forma abordărilor cunoscute ca rasism de mediu sau studii de tip *environmental justice* (Dunlap, 1997).

În concluzie, sociologia mediului înconjurător înseamnă mult mai mult decât ne-ar lăsa să credem distincția HEP-NEP, paradigma NEP instituționalizând doar o nouă viziune și oferind un „spațiu” pentru apariția unor probleme noi de studiu, respectiv pentru apariția unor perspective teoretice și metodologice proprii, la apariția și consolidarea cărora participă indiscutabil și moștenirea teoretico-metodologică a sociologiei clasice, precum și a altor subdiscipline sociologice. Prin urmare, în ciuda faptului că, azi, sociologia mediului înconjurător constituie o arie de cercetare distinctă – asemenea altor subdiscipline sociologice –, ea se prezintă și deosebit de permeabilă în fața contribuțiilor teoretico-metodologice, nu numai a altor subdiscipline sociologice sau socioumane în general, ci – având în vedere variabilele studiate – și la contribuțiile din partea așa-numitelor *discipline exacte*, cum ar fi, în cazul nostru, științele pământului, vieții etc., la rândul lor omogenizate și/sau cristalizate sub denumirea de *științe ale mediului* (*environmental studies*). De aici apare incidența și nevoia nu numai a unei interdisciplinarități multiple, ci și conturarea unui spațiu transdisciplinar din ce în ce mai complex. Pe de altă parte, subdisciplina sau aria de cercetare a sociologiei mediului înconjurător s-a dezvoltat și s-a îmbogățit într-atât, încât azi apar în cadrul ei ca fiind distincte anumite orientări caracteristice, desigur, nici pe departe net diferențiabile, pe care le vom menționa.

Diferențieri intradisciplinare

Una dintre principalele diferențieri se realizează de-a lungul demarcației dintre empiric și teoretic. Orientarea empirică primează

îndeosebi în SUA și are la bază continuarea celebrelor studii de opinie publică lansate de companiile de sondare Gallup și Louis Harris la începutul anilor '70, în perioada de cristalizare a „entuziasmului” environmentalist al publicului de peste Ocean (Dunlap, 1995). Este vorba despre un corpus întreg de studii longitudinale referitoare la atitudini, dispoziții comportamentale și comportamente concrete, efective față de mediul înconjurător (de exemplu, Dunlap și Mertig, 1992), cunoscute sub denumirea de *environmental concern studies*, adică studii asupra preocupărilor față de mediul înconjurător (cf. *sociology of environmental issues* – despre care am vorbit la începutul acestui articol) (vezi și Nistor, 2005). O altă gamă de studii empirice longitudinale – fără îndoială, cu puternice accente de tip *policy* – se structurează în jurul a ceea ce a fost numit *real environmental sociology*: studii de analiza tendinței de a amplasa deșeurile în comunități sărace, dezavantajate, tendința în ceea ce privește consumul de energie etc. (Dunlap, 1997). Cu toate că această gamă de studii este considerată a fi de sorginte empirică, nu înseamnă că ele nu s-au bazat pe ipoteze și teorii relevante sau că nu au promovat, la rândul lor, explicații teoretice pertinente: gama studiilor empirice în asupra preocupărilor față de mediul înconjurător este puternic ancorată în teoriile psihologiei sociale în ceea ce privește atitudinile sociale, dinamica valorilor, relațiile dintre valori, atitudini și comportamente, în teorii ale mișcărilor sociale și ale organizațiilor etc. Pe de altă parte, studiile empirice în legătură cu *environmental concern* au adus contribuții teoretice importante, cum ar fi teoriile postmaterialismului, mișcărilor sociale etc.

Totodată, nu înseamnă că, în Europa, nu se realizează studii empirice. Numai că cele mai multe studii empirice au loc în cadrul subdisciplinei de psihologie environmentală. Orientările acestor studii sunt până la urmă foarte asemănătoare cu cele ale sociologiei ambientale empirice din SUA: atitudini, comportamente față de mediul înconjurător, față de diferite probleme ale mediului etc.,

o atentă parcurgere a problematicilor studiate scot în evidență că atât studiile de sociologie, cât și de psihologie environmentală se subscriu psihologiei sociale. Ilustrativ este în acest sens exemplul jurnalului științific „*Environment & Behavior*”, în care se publică majoritatea acestor producții cu caracter preponderent empiric, publicația dovedindu-se un cadru optim și unificator atât pentru studiile de sociologie, cât și pentru cele de psihologie environmentală.

Atunci când se are în vedere faptul că gama de preocupări cu precădere teoretice ale sociologiei mediului înconjurător apare mai ales în rândul sociologilor din Europa, de regulă se face referire la specialiști care nu sunt în sens strict sociologi ai mediului înconjurător, dar care, prin perspectivele și tezele abordate, au contribuit la fundamentele teoretice ale subdisciplinei sociologice. Niklas Luhmann, teoreticianul neofuncționalist, prin *Ökologische Kommunikation* (1986), furnizează una dintre principalele lucrări din domeniu. Ulrich Beck, cu toate că, prin *Risk Society* (1992), este citat de regulă în legătură cu postmodernismul, a pus de fapt fundamentele studiilor de risc de mediu și de percepție a acestora. Sociologul britanic Steve Yearley, autorul *The Green Case* (1991), este cunoscut mai ales ca sociolog al științei. Ronald Inglehart (1995), prin teoria postmaterialistă, furnizează interogații pertinente (este sau nu environmentalismul o atitudine și un comportament de tip postmaterialist?) în ceea ce privește substratul atitudinilor pro-mediu și structurează practic una dintre orientările cele mai productive din cadrul studiilor empirice de *environmental concern*. Sociologia fluxurilor și rețelelor (Castells, 1996, 1997a, b; Sassen, 1994; Urry, 2003), strâns legată de teoriile globalizării, nu numai că s-a integrat perfect în abordările funcționaliste ale sociologiei mediului (cf. modelul celor trei funcții competitive ale mediului; metabolismul social; spirala producției; modernizarea ecologică etc.), dar s-a dovedit a fi esențială în teoretizarea așa-numitei *schimbări globale de mediu* (*global environmental change*), fenomen

ce se referă la interdependența problemelor de mediu. Fluxurile au devenit indispensabile și în descrierea mișcărilor sociale (transnaționale) asociate cu problemele de mediu globale. La acest nivel, contribuții importante de origine europeană au venit din partea lui Alain Touraine (1981), recunoscut prin studiile asupra mișcărilor sociale noi, mai recent, din partea lui Della Porta și Tarrow (2005). Anthony Giddens (de exemplu, 1981, 1994), renumitul sociolog al transformărilor societale contemporane – pe linia teoriilor referitoare la globalizare, postmodernism, risc, respectiv securitate – consideră mediul și problemele de mediu actuale părți integrante ale transformărilor contemporane. Mai specific este grupul, prin definiție, al sociologilor europeni ai mediului înconjurător care au fundamentat celebrele teorii de modernizare ecologică (Huber, 1991, Janicke, 1993, Spaargaren și Mol, 1992) și ale metabolismului social (Fischer-Kowalski, 1997) etc.

În cadrul sociologiei mediului înconjurător putem realiza o demarcație între așa-numita *orientare realistă* și cea constructivistă (Soper, 2000 – *apud* Lidskog, 2001). Prima admite relevanța mediului fizic obiectiv ca atare. Aici, societatea umană este o componentă a unui ecosistem larg, variabilele independente sau dependente legate de mediu au de regulă valori furnizate de științele exacte ale Pământului, vieții sau mediului. Orientarea constructivistă, pe de altă parte, privește mediul fizic și problemele de mediu construite percepute, reprezentate, deci mediate social, natura neavând o accepțiune obiectivă, ci un sens construit social și simbolic prin intermediul culturii (Eder, 1996). Prin urmare, dacă în cazul sociologiei ambientale obiective sau realiste se studiază relația reciprocă dintre mediul fizic măsurabil și cuantificabil obiectiv și societate, în cel de-al doilea caz devin interesante diferențele cunoștințe despre mediu, practicile sociale de reprezentare a lumii fizice, credințele sociale despre mediu și problemele ei (Shwarz și Thompson, 1990; Hannigan, 1995; Macnaghten și Urry, 1998 – *apud* Lidskog, 2001). Luând această

dihotomie și făcând o legătură cu cele prezentate mai sus vizavi de importanța perspectivelor și teoriilor sociologice pentru sociologia mediului înconjurător, se poate ușor intui că, în cazul orientării constructiviste, legătura este iminentă: interacționismul simbolic, teoria reprezentărilor sociale, fenomenologia etc. oferă perspective de interpretare *sine qua non* în cazul acestei orientări.

O altă demarcație se referă la perspectivele micro și macro. Cu toate că orientarea constructivistă apare pregnant și în așa-numita *macro-sociologie a mediului înconjurător* – asemuită din ce în ce mai mult politiciilor ambientale –, de pildă în studierea discursurilor sociale și politice în legătură cu mediul și problemele lui (*cf. framing, claims-making processes* – Hannigan, 1995), se poate afirma că orientarea realistă, obiectivă primește un accent aparte mai ales în abordările de tip macro: raporturile științifice „obiective” în legătură cu starea de fapt a mediului reprezintă suportul științific pentru elaborarea politicilor de mediu, cu care, mai apoi, se pot studia reacțiile societale – abordări ce aparțin deja orientării constructiviste, reprezentările și percepțiile fiind mediate de mass-media, de organizațiile neguvernamentale etc. (de exemplu, Jaeger *et al.*, 2001). Mai mult decât atât, constructivismul ambiental joacă un rol primordial și în modalitatea de cuantificare „obiectivă” a mediului, în felul în care statisticile sunt reprezentate diferit în diverse instituții, în funcție de care anumite politici apar ca alternative față de un *mainstream* politic specific (de exemplu, Lomborg, 1998).

Chiar și din această scurtă trecere în revistă a diferitelor orientări, se desprinde faptul că între ele nu există o demarcație clară, ci mai degrabă o suprapunere considerabilă: orientarea empiristă, teoretică, realistă și constructivistă, respectiv cea micro și cea macro neexcluzându-se reciproc, ci mai degrabă presupunându-se una pe alta. La fel se întâmplă și dacă facem referire la diferențele discipline și subdiscipline socioumane pentru care mediul fizic reprezintă un obiect de studiu, respectiv o variabilă (independentă

sau dependentă de analiză). Fără pretenții de exhaustivitate, în continuare voi enumera câteva dintre ele, exemplele înșirate marcând și posibile legături pentru concluzii disciplinare și abordări integrative.

Discipline socioumane și mediul înconjurător. Deschideri interdisciplinare

Antropologia – prin studierea relației cultură-condiții ecologice, respectiv reprezentarea acestora în diferite culturi – este probabil prima știință socioumană puternic legată de problematica naturii și mediului înconjurător. În antropologia ecologică, obiectul central al analizei este reprezentat de relațiile oameni-mediu, ideea determinismului environmental (*environments shape cultures* – Milton, 1996) fiind strâns legată de antropogeografie (clima ca și influență principală în ceea ce privește evoluția civilizațiilor – Huntington, 1924 – *apud* Milton, 1996 ; în limba română, vezi și sinteza lui L. Boia, 2005). Aproximativ pe aceeași linie, ecologia culturală (Geertz, 1963) presupune că, în condiții de mediu asemănătoare, evoluția culturală este asemănătoare (Steward, 1955 ; White, 1949). Ulterior, în materialismul ecologic (Orlove, 1980), neofuncționalismul bazat pe abordarea ecosistemică (Rappaport, 1971), sociobiologie (Wilson, 1975), antropologie interpretativă (Geertz, 1963, Douglas, 1966 ; Ingold, 1992 etc.) și mai cu seamă în antropologia environmentală (Milton, 1996), mediul fizic, ca suport al civilizației, respectiv ca obiect reprezentat social, ocupă un loc aparte, antropologia având astfel un rol critic nu numai în ceea ce privește înțelegerea impactului uman asupra mediului fizic și invers, ci și cu modalitățile în care mediul este construit, reprezentat, contestat etc. din punct de vedere sociocultural (Brosius, 1999).

Cu toate că geografia este considerată o știință exactă, prin subdisciplina *geografie umană*, o atenție constantă este acordată importanței preocupărilor societale față de

mediul înconjurător, interesantă fiind între-pătrunderea orientării realist-obiective cu cea profund constructivistă, cum se întâmplă, de pildă, la Yi-Fu Tuan (1974), autor care, prin conceptul de *topofilie*, realizează practic o fenomenologie a atașamentului față de loc (vezi și Brehm *et al.*, 2006). Totodată, geografia se dovedește pertinentă în analizele dedicate societății durabile, respectiv percepției spațiale ale acesteia (Whitehead, 2007).

La rândul lor, filosofia și etica au abordat problema mediului înconjurător, începând cu Peter Singer (1975), până la elaborarea de ideologii ecologiste de tipul ecologiei de adâncime (*deep ecology* – Naess, 1983 ; Zimmerman, 1988), ecologiei sociale (Bookchin, 1990) și socialiste (Kovel, 2002), eticii ecofeministe (Shiva, 1988 ; Warren, 1990 ; Miroiu, 2002), ecofenomenologiei (Abram, 1988), justiției ecologice (Bullard, 2005) etc.

Științele economice – în mare măsură din cauza crizei petrolului și a evenimentelor adiacente (inflații) – au început să reconsidere ideea conform căreia resursele naturale sunt niște bunuri fără valoare economică (*free goods*). Schumacher (1973) propune o economie alternativă contra celei convenționale, preocupată exclusiv de activitățile monetare ; ulterior apare economia ecologică (*ecological economics*), definită ca studiul interacțiunilor dintre sisteme economice și sisteme ecologice (Common și Stagl, 2005), luând în considerare atât *inputurile* de ordin natural (resurse naturale) ale producției, cât și *outputurile* cu impact asupra mediului (emisii, deșeuri), fluxurile materiale, monetare, respectiv cele de energie fiind considerate interdependente (*cf.* modelul celor trei funcții competitive ale mediului ; metabolismul social ; spirala producției ; modernizarea ecologică etc.). Din această perspectivă apare și critica indicatorului economic al produsului intern brut (PIB), propunându-se o serie de indicatori alternativi, printre care probabil cel mai cunoscut este cel dezvoltat de H.E. Daly și J.B. Cobb : indicatorul bunăstării economice durabile (*Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW*), care încearcă să

ia în calcul, pe lângă activitățile monetare și *inputurile* din mediu (resurse naturale), respectiv *outputuri* (poluare, deșeuri) (Daly și Cobb, 1989). Concepte ca *eticheta ecologică* (*eco-labelling*), *ciclul de viață al produselor* (*life cycle*), *auditul de mediu* (*environmental audit*), *durabilitatea producției* (*sustainable production*), *dezvoltare durabilă* (*sustainable development*) etc. sunt și ele cuvinte-cheie ale economiei ecologice, domeniu de cunoaștere cu impact din ce în ce mai mare asupra politicilor de mediu (Common și Stagl, 2005).

Politica de mediu (*environmental politics*) se referă atât la deciziile politice aduse în legătură cu mediul înconjurător, cât și la subdisciplina politologiei, care se ocupă cu studiul acestora, fiind definită ca studiul modului în care societatea se organizează în relație cu mediul natural, al modului în care societatea și instituțiile acesteia, îndeosebi la nivel macro, abordează problemele mediului. Politica mediului tinde azi spre o abordare cât se poate de holistă, nu numai în ceea ce privește analiza politicilor de mediu la diferite nivele (local, regional, național și global), ci și în ceea ce privește legătura ei cu studiile referitoare la sărăcie, justiție socială, educație, economie, relații internaționale, drepturile omului etc., ideea de bază fiind aceea că toate aceste aspecte sunt inseparabile de ceea ce se întâmplă azi în legătură cu mediul înconjurător (*cf. global environmental change*) (Dryzek și Schlosberg, 2005; Dauvergne, 2005).

Psihologia mediului sau psihologia environmentală (*environmental psychology*) precedă cronologic sociologia mediului înconjurător, apărând în anii '50-'60. Localizată la interfața dintre comportamentul uman și mediul sociofizic (Stokols, 1978 – *apud* Bonnes și Secchiaroli, 1995), s-a format în jurul studiilor preocupate de modul în care caracteristicile spațial-arhitecturale ale spațiilor au afectat comportamentul pacienților (spații sociofuge vs. sociopete – Osmond, 1957), astfel legăturile strânse cu psihologia arhitecturală au fost evidente. Dacă în primele studii s-a păstrat cu preponderență accentul asupra mediilor construite, ulterior, psihologia

environmentală și-a îndreptat atenția atât către mediul fizic construit, cât și către cel natural, respectiv asupra modului în care anumite componente și caracteristici ale acestora (lumină, temperatură, zgomot etc.) afectează comportamentele indivizilor. Fiind vorba în primul rând despre o abordare din perspectiva stimul-răspuns, aceste studii s-au axat asupra percepției condițiilor de mediu, asupra evaluării acestor condiții de către subiect, asupra atitudinilor și comportamentelor dezvoltate. Ulterior, pe măsura apariției „mișcărilor verzi” și a conștientizării societale a anumitor probleme de mediu, din aceste studii s-au desprins acelea care s-au axat pe atitudinile față de anumite probleme de mediu înconjurător fizic, evaluările calității mediului fizic local, regional sau global (*cf. environmental hyperopia* – Garcia-Mira *et al.*, 2005), asemenea studii de psihologie environmentală – împreună cu orientările specifice ale sociologiei mediului – alcătuind de fapt un corp de studii pe care le putem numi fără ezitare *psihologie socială a mediului*.

Sintetizând impactul și principalele orientări actuale ale psihologiei ambientale, David Uzzel (2006) remarcă o serie de aspecte pe care – având în vedere înrudirea celor două domenii – le consider relevante și în ceea ce privește sociologia mediului: *interdisciplinaritate* (colaborare atât cu disciplinele exacte, cât și cu cele sociale); *metodologie multiplă* (metode cantitative și calitative, cu instrumente de cercetare deosebit de variate); *orientare policy* (informarea instituțiilor politice în legătură cu cele mai prestante probleme de mediu – prin măsurarea atitudinilor, percepțiilor față de mediu); *aplicabilitate* (în afară de cercetare de fond, multe studii sunt contractate de institute politice, companii etc. – *cf. orientării policy*); *contextualitate* (percepțiile, atitudinile, comportamentele față de mediu sunt studiate în anumite contexte de mediu bine definite, pe scară temporală bine definită); *transnaționalitate* (colaborare internațională, validarea pe scară spațială, geografică a studiilor, interdisciplinaritate). La aceste caracteristici definitorii, Real Deus (2007) adaugă amintita

orientare a psihologiei ambientale către *psihologia socială*, prin faptul că procesele sociale sunt luate în considerare la interferența cu comportamente pro-ambientale – aspect caracteristic, așa cum am mai spus, și sociologiei mediului înconjurător.

Practic, între toate aceste discipline și subdiscipline socioumane ce au ca obiecte de studiu atât mediul fizic, cât și societatea, respectiv individul, există tot atâtea conexiuni, la care se adaugă (mai ales în cazul așa-numitelor *orientări realiste* sau *obiective*) multiple colaborări cu științele exacte (naturale și tehnice) – fapt care determină ca științele sociale axate pe problematica mediului înconjurător să realizeze colaborări disciplinare aproape nemăiîntâlnite în alte domenii (Uzzel, 2006).

Spațiul transdisciplinar al studiilor de mediu

J. Huber (2002) separă în trei categorii disciplinele (subdisciplinele) instituționalizate implicate în cercetarea mediului înconjurător și a problemelor de mediu și prezintă o înșiruire mai mult sau mai puțin completă în acest sens, într-un tabel pe care, într-o formă adaptată, îl consider util de reprodus.

Vorbind strict despre sociologia mediului, clasificările, tematizările studiilor din cadrul sociologiei mediului sunt în general furnizate de *handbook*-urile de specialitate. Următoarea enumerare sintetică a subiectelor cercetate se suprapune, în cea mai mare măsură, celor furnizate în *The International*

Tabelul 1. *Discipline academice implicate în cercetarea mediului înconjurător, problemelor de mediu*

Științe naturale	Științe tehnice	Științe socioumane
• Fizica mediului înconjurător • Chimia mediului înconjurător • Geochimia ecologică • Biochimia ecologică • Ecologia • Conservarea naturii • Geologia mediului înconjurător • Ecologia istorică • Ecologia regională, urbană • Ecologia agricolă • Ecotoxicologia • Medicina environmentală	• Ingineria mediului înconjurător • Managementul deșeurilor • Reciclarea, reutilizarea • Remedierea ecologică a solului • Inginerie și construcția peisajului • Ingineria proceselor ecologice • Ingineria proceselor biotehnologice • Tehnologia energiei • Planificarea transportului și traficului ecologic • Produsele ecologice • Arhitectura ecologică • Planificarea ecologică a regiunii și a spațiului urban	• Managementul mediului • Economie ecologică • Dreptul mediului • Administrația și planificarea ecologică • Ecologia urbană • Ecologia socială (Ecologie umană) • Ecologia așezărilor • Politica mediului înconjurător • Sociologia mediului înconjurător • Jurnalismul ecologic • Psihologia mediului înconjurător • Etica mediului înconjurător (Filosofie ecologică) • Istoria ecologică • Educația ecologică

(Adaptare după Huber, 2002)

Handbook of Environmental Sociology (Redclift și Woodgate, 1997) și în *Handbook of Environmental Sociology* (Dunlap și Michelson, 1998) și este adaptată după J. Huber (2002), fiind menționate și (sub)disciplinele cu care se realizează primordial colaborarea interdisciplinară în atingerea obiectivelor de studiu :

- Studii legate de conștientizarea mediului înconjurător (*environmental awariness*) : cunoștințe, credințe despre mediu sau probleme de mediu, o dinamică culturală a valorilor, punctelor de vedere, paradigmelor referitoare la imagini ale naturii, atitudini față de asumarea sau evitarea riscului de mediu (*risk taking/risk avoiding*). În colaborare cu antropologia, psihologia environmentală, psihologia socială, sociologia riscului etc.
- Studii despre preocuparea față de mediul înconjurător (*environmental concern*) : atitudini față de mediul înconjurător (natură) sau față de probleme de mediu ; convergența atitudine-comportament, comportamentul ecologic (angajament personal) ; activism de mediu (angajament public). În colaborare cu psihologia environmentală, psihologia socială, științele economice (marketing) etc.
- Studii legate de mișcări verzi (*environmentalism*). În colaborare cu sociologia mișcărilor sociale.
- Studii despre crearea și difuzarea cunoștințelor legate de mediul înconjurător (*environmenatal knowledge*) în cadrul societății, cu referire în primul rând la elite politice, publicul general, activiști, academie, mass-media. Discursuri legate de mediul înconjurător (discursul referitor la modernizare, risc, durabilitate, inovații tehnologice, acoperirea mediatică a problemelor), inclusiv evoluția ciclurilor de atenție în legătură cu problemele de mediu. În colaborare cu sociologia cunoașterii, antropologia culturală, științe politice (politica mediului înconjurător), economice, dreptul mediului înconjurător, științele comunicării, științe naturale și tehnice (pentru abordări realiste).
- Analiza politicilor de mediu (*environmental policies*) la nivel guvernamental, neguvernamental, economic (corporații) ; caracteristici ale politicilor, ale managementului de mediu (standarde de mediu, reglementări, taxe de mediu, sisteme de management de mediu, certificate tip ISO etc.) ; planificări ecologice (*environmental planning*) la nivel național, local (de exemplu, punerea în practică a tratatelor internaționale, programelor de mediu tip Life, Agenda 21) și discursuri asociate. În colaborare cu științe politice, economice, juridice, științele comunicării, științe naturale, tehnice.
- Studii globale (*world system*) : efecte ecologice ale globalizării (poluare transfrontalieră, distribuția pe scară globală a poluării, a depozitelor de deșeuri), relații nord-sud (inclusiv rasism environmental). În colaborare cu științe economice, politice, antropologie (de exemplu, politicile de dezvoltare în Lumea a Treia).

Din cele expuse rezultă că este practic imposibil să vorbim despre un domeniu de cercetare strict specific sociologiei mediului. Multe dintre problemele studiate de sociologia mediului sunt abordate – din perspective diferite – și de alte discipline, subiectele studiate fiind astfel *multidisciplinare*. În cazul multor probleme studiate, sociologia mediului împrumută – precum împrumută și alte discipline de la ea – atât perspective și teorii, cât și idei și metode din alte discipline și subdiscipline socioumane sau exacte, abordările fiind astfel exemple deopotrivă pentru așa-numita *interdisciplinaritate conceptuală*, cât și pentru cea *instrumentală* (Klein, 1996), studiile de mediu aducând astfel laolaltă diferite variabile, concepte, cadre de analiză și perspective pentru a explica fenomene de mediu și sociale (Smelser, 2003). Studiile de mediu devin astfel complexe, trec (*evading academic territories* – Castree, 2002) cu mult dincolo de multidisciplinaritate sau de conclucrările interdisciplinare, fiind frecvent citate ca exemple concludente pentru ceea

ce înseamnă *transdisciplinaritatea*, acea nouă formă de învățare și de rezolvare a problemelor ce implică de fapt cooperarea complexă, cu caracter inter- și transnațional între diferite segmente ale societății și academicului, din

această conlucrare conturându-se un nou spațiu multidimensional al studiilor de mediu, spațiu ce se dovedește a fi ierarhic superior colaborărilor/abordărilor interdisciplinare (Glatz, 2004).

Note

1. În abordarea noastră vom folosi intersanșabil termenul de *mediu*, respectiv *mediu înconjurător*, considerând că cel din urmă se referă la mediul fizic și cel construit – situat în jurul mediului social, structurat de relațiile și instituțiile sociale.
2. Cele două traduceri urmează a fi folosite intersanșabil (vezi nota 1).
3. Ceea ce s-ar traduce prin genitivul *mediului înconjurător* (sociologia mediului înconjurător).
4. Ceea ce s-ar traduce prin atributul *environmentală* (sociologie environmentală).
5. Prin urmare, așa cum se întâmplă îndeobște în domenii de (relativă) noutate, granițele dintre sociologia mediului înconjurător și sociologia environmentală s-au dovedit a fi artificiale.

Bibliografie

- Abram, David. (1988). Merleau-Ponty and the voice of the Earth. *Environmental Ethics*, 10, 101-120.
- Beck, Ulrich. (1992). *Risk Society: Toward a New Modernity*. Londra: Sage.
- Benton, Ted. (1989). Marxism and natural limits. *New Left Review*, 178, 51-86.
- Boia, Lucian. (2005). *Omul și clima*. București: Editura Humanitas.
- Bonnes, Mirilia și Secchiaroli, Gianfranco. (1995). *Environmental Psychology. A Psycho-social Introduction*. Londra: Sage.
- Bookchin, Murray. (1990). *Remaking Society: Pathways to a Green Future*. Boston: South End Press.
- Brehm, Joan M., Eisenhauer, Brian W. și Krannich, Richard S. (2006). Community attachments as predictors of local environmental concern. *American Behavioral Scientist*, 50, 142-165.
- Brosius, Peter J. (1999). Anthropological engagements with environmentalism. *Current Anthropology*, 40, 277-288.
- Bullard, Robert D. (2005). Environmental justice in the 21st century. În J.S. Dryzek și D. Schlosberg (ed.). *Debating the Earth. The Environmental Politics Reader*, 431-449. Oxford: Oxford University Press.
- Burch, William R. Jr., Cheek, N.H. și Taylor, L.R. (ed.). (1972). *Social Behavior, Natural resources, and the Environment*. New York: Harper& Row.
- Buttel, Frederick H. (2000). Classical theory and contemporary environmental sociology. În G. Spaargaren, A.P.J. Mol și F.H. Buttel (ed.). *Environment and Global Modernity*, 17-39. Londra: Sage.
- Buttel, Frederick H. (1996). Environmental and resource sociology: Theoretical issues and opportunities for synthesis. *Rural Sociology*, 61, 56-76.
- Buttel, Frederick H. (2002). Has environmental sociology arrived? *Organization & Environment*, 15, 42-54.
- Buttel, Frederick H. (1987). New directions in environmental sociology. *Annual Review of Sociology*, 13, 465-488.
- Buttel, Frederick H. (1986). Sociology and the environment: the winding road towards human ecology. *International Social Science Journal*, 109, 337-356.
- Carson, Rachel. (1962). *Silent Spring*. Londra: Penguin.
- Castells, Manuel. (1997a). *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.

- Castells, Manuel. (1997b). *End of Millenium*. Oxford : Blackwell.
- Castree, Noel. (2002). Environmental issues : from policy to political economy. *Progress in Human Geography*, 26, 357-365.
- Catton, William R. Jr. și Dunlap, Riley E. (1978a). Environmental sociology : A new paradigm. *The American Sociologist*, 13, 41-49.
- Catton, William R. Jr. și Dunlap, Riley E. (1978b). Paradigms, theories, and the primacy of the HEP-NEP distinction. *The American Sociologist*, 13, 256-259.
- Catton, William R., Jr. și Dunlap, Riley, E. (1980). A new ecological paradigm for post-exuberant sociology. *American Behavioral Scientist*, 24, 15-47.
- Common, Michael și Stagl, Sigrid. (2005). *Ecological Economics. An Introduction*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Daly, Herman E. și Cobb, John B. (1989). *For the Common Good. Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. Boston : Bacon Press.
- Dauvergne, Peter (ed.). (2005). *Handbook of Global Environmental Politics*. Cheltenham : Edward Elgar.
- Della Porta, Donatella și Tarrow, Sidney (ed.). (2005). *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham, MD : Rowman and Littlefield.
- Douglas, Mary. (1966). *Purity and Danger*. Londra : Routledge.
- Downs, Anthony. (1972). Up and down with ecology : The issue attention cycle. *Public Interest*, 28, 38-50.
- Dryzek John S. și Schlosberg, David (ed.). (2005). *Debating the Earth. The Environmental Politics Reader*. Oxford : Oxford University Press.
- Dunlap, Riley E. (1993). From Environmental to Ecological Problems. În Craig Calhoun și George Ritzer (ed.). *Social Problems*. New York : McGraw Hill.
- Dunlap, Riley E. (1994). International attitudes towards environment and development. În H. O. Bergsen și G. Parman (ed.). *Green Globe Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 1994*, 115-126. Oxford : Oxford University Press.
- Dunlap, Riley E. (1995). Public Opinion and Environmental Policy. În J.P. Lester (ed.). *Environmental Politics and Policy*, 87-117. Londra : Duke University Press.
- Dunlap, Riley E. (1997). The evolution of environmental sociology : A brief history and assessment of the american experience. În M. Redclift și G. Woodgate (ed.), *The International Handbook of Environmental Sociology*, 21-39. Cheltenham : Edward Elgar.
- Dunlap, Riley E. (2002). Paradigms, theories, and environmental sociology. În R.E. Dunlap, F.H. Buttel, P. Dickens și A. Gijswijt (ed.) *Sociological Theory and the Environment*, 329-350. Lanham : Rowman & Littlefield.
- Dunlap, Riley E. și Catton, William R. Jr. (1979). Environmental sociology. *Annual Review of Sociology*, 5, 243-273.
- Dunlap, Riley E. și Catton, William R. Jr. (1994). Toward an ecological sociology : the development, current status, and probable future of environmental sociology. În W.V. D'Antonio, M. Sasaki și Y. Yonebayashi (ed.). *Ecology, Society and the Quality of Social Life*, 11-31. New Brunswick : Transaction Publishers.
- Dunlap, Riley E. și Mertig, Angela G. (ed.). (1992). *American Environmentalism : The US Environmental Movement 1970-1990*. Washington, DC : Taylor and Francis.
- Dunlap, Riley E. și Michelson, William (ed.). (2002). *Handbook of Environmental Sociology*. Westport, CT : Greenwood Press.
- Dunlap, Riley E. și Rosa, Eugene A. (2000). Environmental sociology. În E. F. Borgotta și Rhonda J.V. Montgomery (ed.). *Encyclopedia of Sociology*, vol. 2, 800-813. New York : Macmillan.
- Eder, Klaus. (1996). *The Social Construction of Nature : A Sociology of Ecological Enlightenment*. Londra : Sage.
- Fischer-Kowalski, Marina. (1997). Society's metabolism : on the childhood and adolescence of a rising conceptual star. În M. Redclift și G. Woodgate (ed.). *The International Handbook of Environmental Sociology*, 119-137. Cheltenham : Edward Elgar.

- Foster, John B. (1999a). Marx's theory of metabolic rift : classical foundations for environmental sociology. *American Journal of Sociology*, 105, 366-405.
- Foster, John B. (1999b). *The Vulnerable Planet. A Short Economic History of the Environment*. New York : Monthly Review Press.
- Garcia-Mira, Ricardo, Real, J. Eulogio și Romay, José. (2005). Temporal and spatial dimensions in the perceptions of environmental problems : an investigation of the concept of environmental hyperopia. *International Journal of Psychology*, 40, 5-10.
- Geertz, Clifford. (1963). *Agricultural Involution*. Berkeley : University of California Press.
- Giddens, Anthony. (1981). *A contemporary critique of historical materialism*. Berkeley : University of California Press.
- Giddens, Anthony. (1994). Living in a post-traditional society. În U. Beck, A. Giddens și S. Lash (ed.). (1994). *Reflexive Modernization : Politics, Tradition and the Aesthetics in the Modern Social Order*, 56-109. Oxford : Polity Press.
- Glatz, Ferenc. (2004). Társadalomtudomány és környezettudomány. În M. Bulla și S. Kerekes (ed.). *Környezetügy 2004*, 9-16. Budapest : Országos Környezetvédelmi Tanács, Friedrich Ebert Alapítvány.
- Hannigan, John A. (1995). *Environmental Sociology : A Social Constructionist Perspective*. Londra : Routledge.
- Huber, Joseph. (1991). *Unternehmen Umwelt. Weichenstellungen für eine ökologische Marktwirtschaft*. Frankfurt am Main : Fisher.
- Huber, Joseph. (2002). Environmental sociology in serach of profile. *Soziologie. Forum der Deutschen Gesellschaft für Soziologie*, 3, 23-36.
- Huntington, Ellsworth. (1924). *Civilization and Climate*. Yale University Press.
- Ilin, Corina. (2007). Psihologie socială aplicată în problematica environmentală. În Ș. Boncu, C. Ilin și C. Sulea (coord.). *Manual de psihologie socială aplicată*, 317-330. Timișoara : Editura Universității de Vest.
- Inglehart, Ronald. (1995). Public support for environmental protection. Objective problems and subjective values in 43 societies. *Political Science and Politics*, 28, 57-72.
- Ingold, Timothy. (1992). Culture and the perception of the environment. În D. Parkin și E. Croll (ed.). *Bush Base, Forest Farm. Culture, Environment and Development*, 39-56. Londra : Routledge.
- Jaeger, Carlo C., Renn, Ortwin, Rosa, Eugene A. și Webler, Thomas. (2001). *Risk, Uncertainty, and Rational Action*. Londra : Earthscan.
- Janicke, Martin. (1993). Über ökologische und politische Modernisierungen. *Zeitschrift für Umweltpolitik und Umweltrecht*, 2, 159-175.
- Klein, Julie T. (1996). *Crossing Boundaries : Knowledge, Disciplinarity, and Interdisciplinarity*. Charlottesville : The University of Virginia Press.
- Kovel, Joel (2002). *The Enemy of Nature*. Londra : Zed Books.
- Lidskog, Rolf, (2001). The re-naturaliyation of society ? Environmental challenges for sociology. *Current Sociology*, 49, 113-136.
- Lomborg, Björn. (1998). *The Skeptical Environmentalist*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Luhmann, Niklas. (1986). *Ökologische Kommunikation*. Opladen : Verlag.
- Macnaghten, Phil și Urry, John. (1998). *Contested Natures*. Londra : Sage.
- Marshall, Gordon. (2003). *Oxford Dicționar de sociologie* (Traducere în limba română de Sergiu Bălătescu, Florin Iacob, Liviu Șerbănescu și Toader Cristian). București : Editura Univers Enciclopedic.
- Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen și Behrens, William W. (1972). *The Limits to Growth*. Washington, DC : Universe Books.
- Milton, Kay. (1996). *Environemental and Cultural Theory : Exploring the Role of Anthropology in Environmental Discourse*. Londra : Routledge.
- Miroiu, Mihaela. (2002). *Convenio. Despre natură, femei și morală*. Iași : Editura Polirom.
- Naess, Arne. (1983). The shallow and the deep, long-range ecology movement : A summary. *Inquiry*, 16, 95-100.

- Nistor, Laura. (2005). Conceptul *environmental concern*. Definiții și operaționalizări. În P. Iluț, L. Nistor și T. Rotariu (coord.). *România socială. Drumul schimbării și al Integrării Europene*, vol. 2, 243-252. Cluj-Napoca : Editura Eikon.
- Orlove, Benjamin. (1980). Ecological anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 9, 235-273.
- Osmond, Humphry. (1957). Functions as the basis of psychiatric ward design. *Mental Hospital*, 8, 23-30.
- Park, Robert E. (1936). Human ecology. *American Journal of Sociology*, XLII, 1-15.
- Parsons, Howard (ed.). (1977). *Marx and Engels on Ecology*. Westport : Greenwood.
- Rappaport, Roy A. (1971). The flow of energy in an agricultural society. *Scientific American*, 225, 116-132.
- Real Deus, Eulogio. (2007). *Methodological issues in environmental psychology*. Prezentare la Prima Conferința de Psihologie Environmentală din România, Ocna Sibiului, 12-15 aprilie, 2005.
- Redclift, Michael și Woodgate, Graham. (1994). Sociology and the environment. În M. Redclift și T. Benton (ed.). *Social Theory and the Global Environment*, 51-66. New York : Routledge.
- Redclift, Michael și Woodgate, Graham (ed.). (1997). *The International Handbook of Environmental Sociology*. Cheltenham : Edward Elgar.
- Sassessn, Saskia. (1994). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks : Pine Forge Press.
- Schnaiberg, Alan. (1980). *The Environment. From Surplus to Scarcity*. New York : Oxford University Press.
- Schumacher, Ernest F. [1973]. (1991). *A kicsi szép*. Budapest : KJK.
- Schwarz, Michel și Thompson, Michael. (1990). *Divided We Stand : Redefining Politics, Technology and Social Choice*. Hemel Hempstead : Harvester Wheatsheaf.
- Shiva, Vandana (ed.). (1988). *Women, Ecology, and Development*. New Delhi : Zed Books.
- Sieferle, Rolf Peter. (1997). Kulturelle Evolution des Geschellschaft-Natur-Verhältnisses. În M. Fischer Kowalski, H. Haberl, W. Hüttler, H. Payer, H. Schandl, V. Winiwarter, H. Zangerl Weisz (ed.). *Gesellschaftlicher Stoffwechsel und Kolonisierung der Natur*, 37-53. Amsterdam : Gordon and Breach Facultas.
- Singer, Peter. (1975). *Animal Liberation*. New York : Avon Books.
- Smelser, Niel J. (2003). On comparative analysis, interdisciplinarity and internationalization in sociology. *International Sociology*, 18, 643-657.
- Smith, Mick. (2001). The face of nature : environmental ethics and the boundaries of contemporary social theory. *Current Sociology*, 49, 49-65.
- Soper, Kate (2000). Future culture : realism, humanism and the politics of nature. *Radical Philosophy*, 102, 17-26.
- Sorokin, Pitirim A. [1927]. (1964). *Social and Cultural Mobility*. New York : Free Press.
- Spaargaren, Gert și Mol, Arthur P.J. (1992). Sociology, environment and modernity : ecological modernization as a theory of social change. *Society and Natural Resources*, 5, 323-344.
- Steward, Julian. (1955). *Theory of Culture Change : The Methodology of Multilinear Evolution*. Urbana : University of Illinois Press.
- Stokols, Daniel. (1978). Environmental Psychology. *Annual Review of Psychology*, 29, 253-295.
- Touraine, Alain (1981). *The Voice and the Eye. An Analysis of Social Movements*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Tuan, Yi-Fu (1974). *Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. NJ : Prentice-Hall.
- Urry, John. (2003). *Global Complexity*. Cambridge : Polity.
- Uzzel, David (2006). The impact of people-environment studies. *Bulletin of People-Environment Studies*, 30, 25-28.
- Warren, Karen J. (1990). The power and the promise of ecological feminism. *Environmental Ethics*, 12, 125-146.
- White, Leslie A. (1949). *The Science of Culture. A Study of Man and Civilization*. New York : Grove Press.
- Whitehead, Mark. (2007). *Spaces of Sustainability*. Londra : Routledge.

- Wilson, Edward O. (1975). *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge; Belknap Press of Harvard University Press.
- Yearley, Steve. (1997). *The Green Case: A Sociology of Environmental Issues, Arguments and Politics*. Londra: Harper Collins.
- Zimmerman, Michael E. (1989). Toward a Heideggerean ethos for radical environmentalism. *Environmental Ethics*, 6, 99-131.